

Що сковує мрію?

Втеча від науки

Напевне, багатьом спадало на думку питання: чому переважна більшість науково-фантастичних і просто фантастичних творів, які виходять зараз, присвячена космосу? Без перебільшення — на один твір, присвячений «земним» проблемам, припадає чи не десяток «космічних».

Хіба нема інших грандіозних тем? Є і скільки завгодно. Простий перелік «некосмічних» проблем, важливих для людей, для життя суспільства і вже саме цьому захоплюючих і цікавих, зайняв би все місце, відведене для статті.

Новизна? Теж ні. Це одна з давніших тем наукової фантастики, про подорожі за межі Землі писали ще задовго до Жуль Верна.

Може, нинішні автори використовують космічну тему для популяризації нових наукових відомостей про небесні тіла, про міжпланетний простір? Чи для постановки і розв'язання складних філософських проблем? Так було заведено колись. Згадати хоча б жюльвернівську «З гармати на Місяць», де міститься величезна кількість нових для його часу відомостей; або «Перші люди на Місяці» Г. Уеллса — там знехтувано наукою, зате блискуче і, як б сказав, нищівно описується можливе потворне майбутнє капіталістичного суспільства, заснованого на спеціалізації.

А в сучасних творах? Чудовий матеріал, нагромаджений в дослідженнях Міжнародного геофізичного року і вміщуваний навіть у газетах, — фантасти не викорис-

товують. Планету Марс, уявлення про яку завдяки працям астроботаніків (проф. Г. А. Тихов та інші) і завдяки спостереженням, проробленим під час недавнього великого протистояння, набуває наукової виразності, — фантасти ігнорують. А от на поверхню Венери, приховану від земних телескопів непрозорою атмосферою, висаджується одна науково-фантастична експедиція за другою («Планета бур» О. Казанцева, «Сестра Землі» Г. Мартинова, «Небесна куля» В. Сапаріна та ін).

Може, космічна тема дозволяє фантастам створити нові оригінальні сюжети чи героїчні образи, що запам'ятовуються? Теж ні. М. Романівська у своїй статті «Жанр здійсненої мрії» правильно описала типові сюжети космічної фантастики — додати до цього нема чого.

В чому ж справа? Чому письменників-фантастів носить по всій Галактиці і навіть за її межами, а на грішну землю вони спускаються тільки у видавничих справах? Все відкривається дуже просто: космічний жанр, як очевидно, гадає дехто, найбезвідповідальніший — тут можна обійтися мінімумом наукових і філософських знань.

Як тільки добрався автор до якоїсь малодослідженої планети — з гріхом пополам, а іноді і з гріхом на 99 проц. — то вже не знає ушину. Хочу, щоб тут були Змії-Гориничі і Солов'ї-розбійники, — будь ласка! Хочу, щоб на Венері жили мислячі потвори, схожі на помість дворянки з крокодилом, — є! Сумніваєтесь? Вам це здається в принципі необгрунтованим? Підійть — перевірте...

Лихо нашої науково-фантастичної літератури в тому, що в цій галузі нерідко виступають люди, дуже далекі від науки, люди, які бояться науки.

Зараз у земних лабораторіях, у конструкторських бюро, на заводах звершуються таємничі діла. Досліджуються таємниці руху живої матерії, таємниці її росту, вчені серйозно замислюються над можливостями створення біостимуляторів; здійснюють досліди по вивченню тяжіння, по керуванню ним, по виявленню античасових процесів; розкривають таємниці мислення; досліджують антиречовину; створюють нові небесні тіла і нові джерела енергії; обчислюють, скільки коштуватиме утеплення Сибіру... Не було ще в історії людства часу, який би дорівнював нашому такою великою кількістю відкриттів, ідей, захоплюючих проектів.

А деякі письменники з робленою байдужістю проходять повз це і бездумно шугають у космос. Чому? Та тому, що для обробки інших тем потрібне глибоке знання науки і техніки, людей науки і техніки, знання технічного побуту, знання лабораторій і заводів, розуміння духу пошуків у сучасній науці. Інакше читач (а він нині розумний і допитливий пішов!) не повірить, не прийме всерйоз цю писанину.

Вчитися, особливо коли вже звик повчати інших, — копітка і нелегка справа. Набагато легше вигадати «тезу», що, мовляв, наукова достовірність сковує фантастику, утруднює розуміння її читачем, знижує інтерес до твору і т. п., і т. д. Але ж це нісенітниця! Хіба не розбирають блискучо в кіосках газети з повідомленнями ТАРС про запуск штучних супутників і ракет, про проведені ними дослідження, про конструкції цих нових небесних тіл? Хіба ці повідомлення, насичені науковими даними і термінами, не читаються всіма з більшим захопленням, ніж найгостросюжетніша фантастика?

А з яким величезним захопленням радянські люди зустріли позавчора радісну звістку про запуск радянського космічного корабля.

Що справді сковує мрію — то це незнання науки. Тому більшість творів про польоти на інші планети так гнітюче схожі один на другий.

Варто було б, щоб рукописи науково-фантастичних чи просто фантастичних творів розглядали в редакціях і видавництвах з особливою увагою, щоб зважали при цьому, наскільки відповідає твір сучасному рівневі науки і т. д. Не завадило б, щоб автори подавали видавництву обгрунтовані дані, схеми приладів та ін. Адже чомусь Олексій Толстой вважав за потрібне подати схему гіперболіда чи схему залягання Олівиного пояса Землі.

Це було б корисно і для редакцій, і — ще більшою мірою — самим авторам. Я вірю, що незабаром так і буде, якими б дивними і неприйнятними не здалися ці вимоги зараз. Тут не потрібні пишні «принципові» заперечення, не потрібні гучні слова. Йдеться всього лише про добротність нашої продукції, товариші письменники-фантасти.

Не варто підносити невігластво до принципу.

Галілео Галілей, Джордано Бруно і Олесь Бердник...

О. Бердник у своїй статті «Мрія, література і майбутнє» пішов ще далі: він протиставляє мрію, фантазію — науці. Ось як він відстоює право на необгрунтовану вигадку: «Вчений, який прагне поставити під сумнів ту чи іншу мрію з точки зору сучасних знань, по суті, не відрізняється від ченців, які засуджували вчення Галілея чи Коперника... Навіть чимало наукових гіпотез, які потім були відкинуті наукою, все ж мали позитивний вплив на пізнання природи...»

Відверто кажучи, коли я дочитав до цього місця, мені подумалося: може, стаття навмисне опублікована в номері за перше квітня? Однак цьому висловлюванню передують дуже серйозні і глибокі, а місцями навіть поетичні міркування про долю нашої фантастики, про напрямки в ній... Отже, і це треба сприймати всерйоз.

Насамперед, історія науки знає чимало прикладів, коли гіпотези, не приносили корисних наслідків. А часом навіть завдавали шкоди. Більше ніж тисячоліття догми й авторитет Арістотеля затримували розвиток медицини, біології, космогонії, філософії; сотні років марно витратили хіміки на пошуки «філософського каменю», початі Роджером Беконом у XIII столітті.

Я далекий від думки, що фантастика О. Бердника може завдати науці і суспільству якоїсь відчутної шкоди. Часи не ті, та й О. Бердник — не Арістотель. Але погано й те, що вона не принесе ніякої користі. Адже, коли справи підуть так, то не тільки вчені не зацікавляться сумнівними відкриттями О. Бердника (в наші дні навіть обгрунтовані гіпотези і теорії стають в чергу на перевірку), а й прості читачі перестануть приймати їх всерйоз. Не допоможуть ні обдаровання, ні жвавість уяви.

Поширена серед багатьох авторів теза «наука сковує мрію» — оборонна; теза О. Бердника «фантастика — не наука!» має агресивніший характер. Проте коріння її те ж саме: втеча від науки, захист свого незнання і небажання знати.

Боронь боже, я не за немцовську фантастику завтрашнього дня, яка, по суті, зовсім і не фантастика. Якраз навпаки: письменники-фантасти повинні у наших вчених, винахідників, інженерів вчитися зрілої і розрахованої сміливості мислення, вагомій і зримій мрії. В цьому відношенні вони йдуть попереду.

Наука вже зараз стає основою нашого мислення. І неможливо писати ні Людей Майбутнього, ні техніку, ні побут майбутнього, не ґрунтуючись на наукових концепціях.

Найголовніша тема

Загальновізвано вже зараз: «Туманність Андромеди» — найзначніший за останні роки твір вітчизняної літератури, але, на мою думку, далеко не кращий з романів і повістей І. Єфремова. Однак з боку читачів, критиків, учених «Туманність Андромеди» викликала далеко більшу увагу, ніж решта творів письменника. Причина цього ясна: в романі зроблено спробу, виходячи з наукових і філософських позицій, намалювати суспільство майбутнього.

Ми будемо комунізм. І тому немає людини (не тільки в нашій країні, а, мабуть, і на всій земній кулі), яка б лишилася байдужою до питання: а яким же буде комуністичне суспільство? З цього приводу художня література сказала ще дуже й дуже мало.

І от за тему комуністичного майбутнього беруться письменники-фантасти. Тема ця — відповідальна, і не лише тому, що вона викликає великий інтерес і, отже, злободенна, вона має велике значення для формування громадської свідомості. Люди хочуть ризикнути своє життя по майбутньому.

Не маю наміру розглядати тут «Туманність Андромеди» (про неї говорили досить і без мене), а хочу зупинитися на науково-фантастичному творі В. Бережного «Голуба планета», також присвяченому темі комуністичного майбутнього (надруковано із скороченнями в журналі «Знання та праця» №№ 3, 4 за цей рік).

В. Бережний виступив торік з повістю «В зоряні світи». Повість справляла сумне враження відсутністю художніх достоїнств і штампованими ситуаціями; однак це був перший твір автора в жанрі наукової фантастики, а в таких випадках не варто бути песимістом. І ось другий твір.

Три астронавти — Петро Петрович, Ігор і Надія — в ракеті вилітають на Венеру. По дорозі електромагнітна буря (звичайно, нечуваної сили) пошкоджує управління — урановий реактор вмикається на повну потужність, ракета розвиває швидкість, близьку до швидкості світла, і опиняється за межами сонячної системи. Один з астронавтів гине, двоє лагодять управління, а потім кілька років мчать у глибинах космосу в невідомому напрямку. Нарешті, на шляху трапляється якась планетна система. Вони сідають на планету, яка сподобалася їм своїм голубим світлом, і виявляється, що це... Земля! На Землі минуло, судячи з описуваного, не менше ста років. Юні астронавти Ігор і Надія, проте, так і лишилися молодими — далось знаки релятивістське уповільнення часу. Їх зустрічають далекі нащадки. На Землі вже комунізм. І далі розповідається, який це комунізм...

Не будемо говорити про те, що сюжет твору явно комплікативний, бо такі речі вже були описані. Передусім зазначимо, що в науковому відношенні ця історія — прикре непорозуміння.

Непорозуміння, по-перше, тому, що електромагнітна буря, якої б «нечуваної сили» вона не була, не може порушити електронне управління в ракеті з металевим (сталевим, за автором) корпусом. Електромагнітна буря впливає лише на системи зв'язку з відкритими антенами, але ж ніяк не на заекрановані.

Непорозуміння, по-друге, тому, що атомний двигун у ракеті, призначений для скромної подорожі на Венеру і назад з швидкістю 11,5 кілометра за секунду, не зміг би, якщо навіть він «скавився», розігнати ракету до близькосвітлової швидкості.

І, нарешті, просто анекдотичним непорозумінням є основний сюжетний поворот: ракета, віддалившись від сонячної системи з швидкістю, близькою до швидкості світла, проте, не збилася з еліптичної траєкторії і сама повернулася в нашу систему. Адже для того, щоб ракета перейшла із замкненої еліптичної орбіти на гіперболічну (а ці поняття автор застосував) і ніколи вже не повернулася б, досить швидкості 16,7 кілометра за секунду, тобто, в десятки тисяч разів меншої!

(Закінчення на 4-й стор.)

Що сковує мрію?

(Закінчення)

Куди вже О. Берднику до В. Бережного! Бердник, чуючи недобре, все ж підводить під свою буйну фантазію якийсь «філософський принцип»; а Бережний прямо ставить нас перед здійсненим фактом. Хоч стій, хоч падай... А це ж не якісь архінаукові тонкощі: елементарну фізику і механіку вивчають у середній школі.

І ось таким дискредитуючим науку способом герої потрапляють у комуністичне майбутнє. Далі помилок немає, все правильно, але... комуністичне далеке, за І. Єфремовим, викликає запитання, роздуми, суперечки. А майбутнє, за В. Бережним, нічого не викликає і нічого не пробуджує — ні думок, ні почуттів...

Хочете знати, як розвиватимуться матеріальні і духовні сили людства? Будь ласка: «Комунізм розкував духовні і матеріальні сили людства, і планета розквітла». Все.

Хочете знати про взаємини між народами Землі? Просимо: «Всі народи: і європейські, і азійські, і африканські, і американські — живуть дружною сім'єю». Все.

Цікавитесь, як розв'язується проблема росту населення? І на це є відповідь: «У добу комунізму населення зростає невпинно, але всім є місце під сонцем».

Може, вас хвилюють взаємини між людьми майбутнього? «Стосунки між людьми тут були прості, без умовностей, але водночас високоінтелектуальні».

Запитання є? Нема. Заперечення? Теж нема.

— Чекайте, — висловить сумнів читач, — тут якась плутанина. Ви, напевне, цитуєте якусь популярну брошуру?

На жаль, ні. Я цитую повість В. Бережного «Голуба планета».

Ні життєвої логіки подій, ні цікавих думок (хай і суперечливих!), ні образів людей. Загальні місця, трафаретні ситуації, трафаретні жести, трафаретні фрази. «Батьківська посмішка ховалася в його очах...», «серця їх співали», «радість сповнювала їхні груди».

Читаєш і аж нудить від ясно відчутної безпорадності автора; читаєш — і голову починає свердлити думка: та хіба можна так писати про комуністичне майбутнє?!

Комунізм — це давня заповітна мрія людства про щастя для всіх, про мир, про рівність, про творчу працю, про достаток. За цю мрію билися на барикадах Парижа, Петрограда, Москви, за неї гнили в казематах і на каторзі, йшли на страту, за неї віддали життя мільйони людей.

Ми будемо комунізм. Тому тема комуністичного майбутнього дуже актуальна. Можна розробляти її по-різному. Не треба боятися спірних рішень — в цих суперечках народжуватимуться великі істини.

Але не можна, неприпустимо — писати про майбутнє бездарно, по-халтурницькому!

Вже відзначалося в дискусії, що для наукової фантастики і в журналах, і у видавництвах зараз вимоги занижені, а тиражі підвищені. Пояснюється це тим, що з грифом «Наукова фантастика і пригоди» читач бере все, що з'являється на прилавках, що наукова фантастика збільшує кількість передплатників журналам і т. п. Але щодо найголовнішої теми нашої наукової фантастики — теми комуністичного майбутнього — комерційного підходу ніяк допускати не можна!

Видавництва повинні стежити, щоб не було спекуляції на важливості і злободенності цієї теми, щоб ніяка — ні в голубий, ні в рожевий, ні в інший колір прикрашена халтура — не проникла на прилавки.

Мабуть, краще за Маяковського тут не скажеш:

— Я чту
искусство,
наполняющее нассм.
Но стих,
раструбливающий
октябрьский гул,
но стих,
бьющий
оружием класса, —
мы не продадим
ни за какую деньги.

Зайво доводити, що ці слова слід віднести не лише до віршів.